

PAPER DETAILS

TITLE: CELÂL-ZÂDE SÂLIH ÇELEBİ VE "KISSA-I FÎRÛZ SÂH" TERCÜMESİ'NİN İLK CİLDİ
ÜZERİNE

AUTHORS: Neslihan POLAT AKTAS, Ali Emre ÖZYILDIRIM

PAGES: 1476-1494

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1894925>

CELÂL-ZÂDE SÂLİH ÇELEBİ VE “KISSA-İ FÎRÛZ ŞÂH” TERCÜMESİ’NİN İLK CİLDİ ÜZERİNE¹

Celal-zade Salih Celebi and on the First Volume of His Translation of “Kissa-i Firuz Shah”

Neslihan POLAT AKTAŞ¹

Ali Emre ÖZYILDIRIM²

¹ Arş. Gör., Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi TDE Bölümü, neslihan.polat@msgsu.edu.tr, orcid.org/0000-0001-7885-4522

² Dr. Öğr. Üyesi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi TDE Bölümü, aliemre@yildiz.edu.tr, orcid.org/0000-0001-8352-3103

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received: 27.07.2021

Kabul/Accepted: 14.08.2021

DOI:10.20322/littera.975243

Anahtar Kelimeler

Celâl-zâde Sâlih Çelebi,
Bîgâmî, Fîrûz Şâh, tercüme,
hikâye.

ÖZ

Klasik Türk edebiyatı mensur hikâyeler açısından oldukça zengin bir edebiyattır. Bu sahada telif ve tercüme olmak üzere pek çok mensur eser yazılmış, bu eserler arasında yer alan hikâye metinleri hem yüksek zümre hem halk tarafından ilgiyle takip edilmiş ve geniş kitlelere ulaşmıştır. Aslı Farsça olup Bîgâmî (ö. 15 yy.) tarafından Dârâb-nâme adıyla yazılan ve 1536’da Celâl-zâde Sâlih Çelebi (ö. 1567) tarafından Kissa-i Fîrûz Şâh adıyla Türkçeye tercüme edilen eser de bu örneklerden biridir. Eserin mütercimi, Kânûnî Sultân Süleymân (salt. 1520-1566) zamanında yaşayan, dönemin ünlü âlimlerinden ve tanınmış şahsiyetlerinden biridir. Ayrıca muhtelif konularda manzum ve mensur olmak üzere 20’ye yakın eser kaleme almış, “Sâlih” ya da “Salâhî” mahlasıyla şiirler yazmış divan sahibi bir şairdir. Bu çalışmamızda Celâl-zâde Sâlih Çelebi hakkında kısaca bilgi verildikten sonra bahsimize konu olan eseri Kissa-i Fîrûz Şâh tercümesi tanıtılarak bu metin üzerine genel bir değerlendirme yapılacaktır. Ayrıca eserin ilk cildinin muhtevası özetlenerek hikâye dökümü eklenecektir. Bu vesileyle daha önce ayrıntılı olarak tanıtılmamış olan bu eserin işlediği hikâyelerin seyri hakkında bilgi verilmeye gayret edilecektir.

ABSTRACT

Classical Turkish literature is a very rich literature in terms of prose stories. Many prose works were written in this field, and the story texts among these works were followed with interest by both the high class and the public and reached large masses. One of these examples is the work, originally in Persian, written by Bîgâmî (d. 15th century) under the name Dârâb-nâme and translated into Turkish by Celâl-zâde Sâlih Çelebi (d. 1567) under the name Kissa-i Fîrûz Şâh in 1536. The translator of the work is one of the famous scholars and well-known personalities of the period, who lived in the time of Kanuni Sultan Süleyman (b. 1520-1566). He is also has a divan-owning poet who wrote nearly 20 works on various subjects, including verse and prose, and wrote poems under the pseudonym "Sâlih" or "Salâhî". In this study, after giving a brief information about Celâl-zâde Salih Çelebi, the translation of his work, Kissa-i Firuz Shah, will be introduced and a general evaluation will be made on this text. In addition, the content of the first volume of the work will be summarized and a story breakdown will be added. On this occasion, it will be tried to give information about the course of the stories of this work, which has not been introduced in detail before.

Atıf/Citation: Polat Aktaş, N., A. E Özyıldırım (2021), “Celâl-zâde Sâlih Çelebi ve ‘Kissa-i Fîrûz Şâh’ Tercümesi’nin İlk Cildi Üzerine”, *Littera Turca, Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, 7/4, 1476-1494.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Neslihan POLAT AKTAŞ, neslihan.polat@msgsu.edu.tr, Ali Emre ÖZYILDIRIM, aliemre@yildiz.edu.tr

¹ Bu makale, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde Dr. Öğr. Üyesi Ali Emre ÖZYILDIRIM danışmanlığında yürütülmekte olan “Kissa-i Fîrûz Şâh Tercümeleri” adlı doktora tezinden üretilmiştir.

GİRİŞ

16. yüzyılda Osmanlı Devleti, her sahada olduğu gibi edebî sahada da en görkemli devrini yaşamıştır. Bu yüzyılda klasik Türk edebiyatı bilhassa manzum eserler bakımından olmakla beraber mensur eserler açısından da oldukça zengindir. Bu mensur eserler arasında tarihler, şuarâ tezkireleri, şerhler ve lugatler, ilmî ve dinî-tasavvûfî eserler sayılabilir (Şentürk-Kartal 2008: 379-396). Söz konusu türlerin yanı sıra, mensur eserler içerisinde hikâye metinleri de mühim bir yer tutar. Hikâye, “Bir olayı anlatan tarih, masal, efsane, lâtife, destan, menkıbe vs. gibi tahkiye esasına dayanan bütün eserler” (Kavruk 1998: 7) için kullanılan bir tabirdir. Şekillerine, kaynaklarına, konularına göre muhtelif biçimlerde tasnif edilen hikâyeler, her çevrede rağbet görmüş, hemen her kesimden okuyucusuna/dinleyicisine ulaşmıştır. Bu yüzyılda, telif ve uyarlama yoluyla ortaya koyulan mensur hikâyelerin yanı sıra -başka devirlerde de örneklerini görebileceğimiz gibi- padişah ve şehzâdelerin talebi üzerine pek çok eser, tercüme yoluyla da Türkçeye kazandırılmıştır. Örneklerini Cevâmî’ü’l-hikâyât ve Levâmî’r-rivâyât, Tûtî-nâme, Sinbad-nâme, Cevâhirü’l-ahbâr fî Hasâilü’l-ahyâr (Kavruk 2006: 77-78) şeklinde sıralayabileceğimiz eserler, bu tercümelerden bazılarıdır. Bahsimizin konusu olan *Kıssa-i Fîrûz Şâh* tercümesi de bu yolla Türkçeye çevrilen mensur hikâyelerden biridir. Çalışmamızın buradan sonraki kısmında Celâl-zâde Sâlih Çelebi hakkında bilgi verildikten sonra *Kıssa-i Fîrûz Şâh* adlı eseri tanıtılacak ve bu çok ciltli eserin birinci cildinin hikâyesi özetlenecektir.

Celâl-zâde Sâlih Çelebi ve Eserleri

Celâl-zâde Sâlih Çelebi, Kânûnî Sultan Süleymân döneminin tanınmış âlimlerinden biridir ve devlet adamı Celâl-zâde Mustafa Çelebi’nin kardeşidir. 910/1504-1505 yılında Volteçrin’de doğan² Celâl-zâde, kadı olan babası Celâl Efendi münasebetiyle bu şekilde tanınmış olup şiirlerinde asıl adını mahlas olarak kullanmıştır (Köksal 2013). Devrin en önemli âlimlerinden biri olan Kemâlpaşa-zâde’den (ö. 1534) ilim tahsil etmiş; hattat Şeyh Hamdullâh’tan (ö. 1520) hat dersleri almıştır (DİA 1993: 262). Halk tarafından sevilen, kendisinden övgüyle söz edilen, alçak gönüllüğü ve doğruluğuyla anılan bir kimsedir (Toska 2007: 1). İstanbul, Edirne medreselerinde müderrislik ve Halep, Şâm, Mısır’da kadılık vazifelerinde bulunmuştur (Saraç 2016: 92). Uzun yıllar bu görevleri ifâ ettikten sonra 1550’de emekli olarak uzlet köşesine çekilmek, dostlarıyla ve öğrencileriyle vakit geçirmek arzusuyla (Toska 2007: 7) İstanbul’a dönmüş ve 1565’te Eyüp’teki ikametgâhında vefat etmiştir (Gökbilgin 1998: 62).

Belirtildiği üzere ömrü boyunca daha ziyade müderrislik, kadılık mesleğini icra etmiş olsa da Sâlih Çelebi, aynı zamanda şair ve âlimdir; kendisi muhtelif konularda pek çok eser vücuda getirmiştir. Zehra Toska, Sâlih Çelebi hakkında bilgi verirken Sâlih Çelebi’nin hayatı ve eserlerinin tümü üzerine yapılan ilk çalışmanın Uzunçarşılı’ya (ö. 1977) ait olduğunu söyler (2007: 14). Uzunçarşılı, “Onaltıncı Asır Ortalarında Yaşamış Olan İki Büyük

² Celâl-zâde Sâlih Çelebi’nin doğum tarihi hakkındaki farklı görüşler için bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, “Onaltıncı Asır Ortalarında Yaşamış Olan İki Büyük Şahsiyet Tosyalı Celâl-zâde Mustafa ve Sâlih Çelebiler”, *Belleten*, c. XXII, S. 87, Temmuz 1958, s. 422; Zehra Toska, *Sâlih Çelebi and Mecnûn u Leylâ Mesnevisi (Kıssa-i Pür-gussa)*, Harvard, 2007, s. 2.

Şahsiyet, Tosyalı Celâl-zâde Mustafa ve Sâlih Çelebiler" başlıklı yazısında Sâlih Çelebi'nin eserlerini şu şekilde sıralamıştır:

1. *Belgrad Fetih-nâmesi*
2. *Rodos Fetih-nâmesi*
3. *Târîh-i Sultan Süleymân*
4. *Târîh-i Budîn*
5. *Fîrûz Şâh Menâkıbı Tercümesi*
6. *Târîh-i Mısır*
7. *Kütübü'l-Muhtasar fî ahvâlî'l-beşer*
8. *Cevâmî'ü'l-hikâyât ve Levâmî'ü'r-rivâyât*
9. *Leylâ vü Mecnûn manzumesi*
10. *Dürer-i Nesâyih*
11. *Miftâh şerhi hâşiyesi*
12. *Mevâkıf şerhi hâşiyesi*
13. *Vikâye şerhi hâşiyesi*
14. *Islâhu'l-izâh hâşiyesi*
15. *Tagyîrü't-tenkîh adlı esere ait ta'likâtı*
16. *Münşeât*
17. *Dîvân* (2017: 86).³

Bursalı Mehmed Tahir (ö. 1925), *Osmanlı Müellifleri*'nde Celâl-zâde Sâlih Çelebi hakkında bilgi verirken ömrünün son yıllarında gözlerinin görmemeye başladığını söylemiş, buna rağmen ulemâ-yı Osmâniye'nin latifelerini, hikâyelerini yazdırmaya niyetlendiğini ancak bu hikâyeleri tamamlamaya ömrünün vefa etmediğini

³ Bu eserler üzerine yapılan bazı çalışmalar için bkz. Celâl-zâde Sâlih Çelebi, *Cevâmî'ü'l-hikâyât ve Levâmî'ü'r-rivâyât*, hzl. Tuncay Bülbül, Nevşehir, 2017; Hasan Kavruk-Fatih Elçi, *Celâl-zâde Sâlih Çelebi'nin Cevâmî'ü'l-hikâyât ve Levâmî'ü'r-rivâyât'ı*, C.1, Ankara, 2018; Zehra Toska, *a.g.e.*; Seyid Ali Topal, *Celalzâde Salih Çelebi'nin Târîh-i Süleyman Adlı Eseri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2008; Fatma Kaytaç, *Tarih-i Sefer-i Zafer-Rehber-i Alaman: Kanuni Sultan Süleyman'ın Alaman Seferi 1532*, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul, 2016; Celâl-zâde Sâlih Çelebi, *Hadîkatü's-selâtin*, hzl. Hasan Yüksel-H. İbrahim Delice, TTK Yayınları, Ankara, 2013; Ebubekir Gündoğdu, *Divan-ı Salih Çelebi ve Dürer-i Nesayih (Tenkidli Metin-İnceleme)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 1997; Rifat Kütük, *Celâl-zâde Sâlih Çelebi, Leylâ vü Mecnûn (Tenkitli Metin-İnceleme)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 1995; Fatih Elçi, *Celâl-zâde Salih Çelebi'nin Münşeâtı: Çeviri yazı-dil içi çeviri-inceleme-tıpkıbasım*, Sonçağ Akademi Yayınları, Ankara, 2019.

kaydetmiştir. (Saraç 2016: 705). Yukarıda da görüldüğü gibi Sâlih Çelebi edebî, tarihî ve dinî sahalarda eserler vermiş, çok yönlü bir şair edip ve bilgidir.

Tezkireler onun hakkında bilgi verirken daha ziyade edebî eserlerini söz konusu etmişlerdir. Bu edebî eserler arasında ise onun şiirlerinden çok mensur eserleri ön plana çıkarılmış ve bu sahada daha başarılı olduğu kaydedilmiştir. Latîfî (ö. 1582) bu düşüncesini “ammâ inşâları eş’ârına çok gâlib ve tab’-ı şerîfleri dahı fenn-i şî’rden inşâya artuk râğib ol husûsı bî-mesâlibdür.” (Canım 2017: 321) ifadeleriyle dile getirmiştir. Kınalızâde Hasan Çelebi (ö. 1604) de benzer bir düşünceye sahiptir ve “egerçi edâsı rûşen ü vâzih ta’rîf ü tavsîfine lââyık u sâlih eş’ârı vardır. Lâkin inşâsı eş’âr-ı dil-güşâsından râcih idügi mânend-i fevâ’ih-i ‘ûd ve menâyihi-i ehl-i cûd zâhir ü lâyihtür.” (Sungurhan 2017: 497) sözleriyle şiirinin son derece parlak ve açık olmasıyla birlikte inşâsının şiirinden daha muteber olduğunu vurgulamıştır. Sâlih Çelebi’ye asıl şöhretini kazandıran eserler, Osmanlı Türkçesine yaptığı tercümelerdir (*Türk Ansiklopedisi* 1946: 122). Onun tercümelerinde dil son derece sade, anlaşılır ve akıcıdır.

1. Kıssa-i Fîrûz Şâh Tercümesi

Çalışmamızın konusu olan *Kıssa-i Fîrûz Şâh* adlı eser, Celâl-zâde Sâlih Çelebi’nin Türkçeye tercümelerinden biridir. Eserin aslı, Bigâmî olarak bilinen Mevlânâ Şeyh Hacı Muhammed bin Şeyh Ahmed tarafından *Dârâb-nâme* adıyla Farsça olarak kaleme alınmıştır. Hayatı hakkında detaylı bilgi bulunmayan Bigâmî, 15. yüzyılın sözlü hikâye anlatıcısıdır. (Hannaway 1999). Onun tarafından eserin aslına *Dârâb-nâme* isminin verilmesinin muhtemel sebebi, hikâye konusunun başladığı devirde tahtta Melik Dârâb’ın bulunmasıdır. Hikâye esasen Fîrûz Şâh etrafında şekillenir, Melik Dârâb hakkında anlatılan hikâyeler de Fîrûz Şâh dolayısıyladır. Celâl-zâde, eserin Türkçeye tercümesinde bu durumu göz önünde bulundurmuş olmalıdır. Eser tezkirelerde “Fîrûz Şâh Hikâyesi”, “Fîrûz Şâh Kıssası”, “Kıssa-i Fîrûz Şâh” gibi isimlerle adlandırılmıştır. Ayrıca daha sonra “Bu tercümenin kütüphane kayıtlarına, Fîrûznâme, Tercüme-i Fîrûznâme, Kıssa-i Fîrûz Şâh, Kıssa-i Behmen Şâh b. Fîrûz Şâh gibi isimlerle geçtiği görülmektedir.” (Yazar 2011: 894).

Hikâye, Fîrûz Şâh’ın dünyaya gelmesinden başlayarak onun kahramanlıklarını, aşklarını, uzun süren yolculuklarını; diğer memleketlerdeki düşmanlarını, dostlarını; büyücüler, devler, cinler, perilerle karşılaşmalarını detaylarıyla tahkiye eden bir anlatıdır. Sezer, bu hikâyenin Arap sözlü geleneğinden geldiğini ve İran’da Firdevsî’nin *Şeh-nâmesi*’nde de yer alan bir bölüm olduğunu; Arapça, Farsça, Türkçe, Urduca gibi dillerdeki el yazmalarının bu hikâyenin daha sonra ne kadar rağbet gördüğüne işaret ettiğini söylemiştir (2015: 17). Celâl-zâde’nin tercümesi de sahip olduğu nüsha sayısı ve bazı nüshalardaki okuma notları bakımından bu hikâyeye duyulan ilgiyi gözler önüne sermektedir.⁴ Hikâye, konu bakımından ilgi çekici olmasının yanı sıra, sade ve akıcı bir nesir üslubuyla anlatılmıştır. Bu nesir üslubu içerisinde zaman zaman sevgiliyle buluşma ya da savaş

⁴ Eserin okuma notları üzerine yapılan detaylı çalışma için bkz. Elif Sezer, *The Oral and the Written in Ottoman Literature: The Reader Notes on The Story of Fîrûzşah*, Libra Yayınları, İstanbul, 2015.

sahneleri gibi duyguların derinleştiği, coşkunun yükseldiği olaylarda Farsça beyitlerin, kıt'aların, gazellerin söylenmesi ve bu vesileyle anlatıma canlılık kazandırılması gibi hususlar gösterilen bu rağbeti sağlayan en önemli unsurlardandır.

1.1. Kime Sunulmuştur?

Sâlih Çelebi, 1536 yılında Sahn-ı Semân müderrisliğine tayin edilmiş, bu tayinden sonra Kânûnî Sultan Süleymân'ın isteği üzerine Fîrûz Şâh hikâyesinin tercümesine başlamıştır (DİA 1993: 263). Kâtip Çelebi (ö. 1657), *Keşfü'z-zünûn*'da eserin Sultan II. Selîm (salt. 1566-1574) için tercüme edildiğini yazmışsa da (Balcı 2002: 1064) bu bilgiyi başka bir kaynaktan teyit edemedik. Eserin kime sunulduğu hususundaki muhtelif bir görüş de şöyledir: “Celalzâde 1536 yılında sadrazam Ayas Paşa tarafından Sahn-ı semân müderrisliğine getirilmişti. Ayas Paşa'dan gördüğü bu yakınlığa karşılık *Menâkıb-ı Behmen Şâh ve Firûz Şâh* adlı eseri Farsçadan tercüme ederek Paşa'ya takdim etmişti.” (*Türk Ansiklopedisi* 1946: 121). Ancak bu iki istisna dışında genel itibariyle tüm kaynaklar, bu eserin Kânûnî Sultan Süleymân için yazıldığı görüşünde birleşirler.

1.2. Tezkirelerde Eser Hakkında Verilen Bilgiler:

Âşık Çelebi (ö. 1571) “Kitâb-ı mezkûr kaṭ'ı munaşşif üzre sekiz tokuz cild vardır, sehl zemânda itmâm itdiler.” (Kılıç 2010: 1270) diyerek tercümenin sekiz dokuz cilt olduğu ve kısa bir sürede tamamlandığı hakkında bilgi vermektedir. Bunun yanı sıra metnin hem açık, anlaşılır ve latif olması hem de Acem ve Arap eserleri kadar incelikli ve güzel olması yönünü över ve şöyle der: “El-hâḳ ol maḳûle kitâb-ı kesîr andan eyü terceme olunmaz, hem vâzıḥdur hem faşîḥdür; Türkîdür ammâ 'Acem dilberleri gibi pür-kirişme vü 'Arab işvegerleri gibi melîḥdür.” (Kılıç 2010: 1270). Eserin sekiz ciltten müteşekkil olması ve kısa sürede tamamlanması hususunda bilgi verenlerden biri de Kınalı-zâde Hasan Çelebi'dir (ö. 1604). *Tezkiretü's-şu'arâ*'sında “Kitâb-ı mezbûr cild-i zahm ile tamâm sekiz mücelled idi. Sehl müddetde itmâmıyla muvaffak u mü'eyyed olup ithâf-ı cenâb-ı Süleymânî” (Sungurhan 2017: 497) olduğunu ifade eder. Tezkirelerdeki bu bilgiyi çalışmamız sırasında incelediğimiz, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde kayıtlı R.1485 numaralı nüshanın ferâğ kaydından da teyit edebiliriz. Buna göre bahsi geçen cildin iki ayda tamamlandığı yönünde aşağıdaki ifadelere yer verilmiştir:

“Bu mücelled Pârsîden Türkîye iki ayda terceme olındı. Mütercim-i fakîr Şâliḥ bin Celâl'ün evvel müsveddesidir.”

Kaynaklar, Celâl-zâde Sâlih Çelebi'nin bu tercümesine Mâşî-zâde Fikrî Çelebi'nin (ö. 1575) de birkaç cildi tercüme etmek suretiyle katkıda bulunduğuna hatta bunun karşılığında Yanbolu kazasının ona sadaka olduğuna işaret etmişlerdir (Kılıç 2010; İsen 1994; Sohrwide 1998; Özyıldırım 2017). Âşık Çelebi, *Meşâirü's-şu'arâ*'sında bu bilgiye “Celâl-zâde Şâliḥ Çelebi terceme itdüğü Kıssa-i Fîrûz Şâh'un Celâl-zâde Nişancı Muştafa Çelebi terbiyeti ile birkaç cildin mezbûr terceme itmişdür ol takrîble Yanbolı ḳazâsı şadaka alınmışdur.” (Kılıç

2010: 1245) ifadeleriyle yer vermiştir. Şimdiye dek incelenen nüshalar arasında Mâşî-zâde Fikrî Çelebi’nin tercümesine dair somut bir ize maalesef tesadüf edilememiştir.

1.3. Eserin Nüshaları:

Eserin yurt içi ve yurt dışı birçok kütüphanede nüshaları bulunmaktadır.⁵ Bu nüshaların son derece hacimli ve çok ciltli olması bakımından hangi nüshanın hangi cilde ait hikâyeyi ihtiva ettiğini tespit etmek ve bunları kronolojik olarak sıralamak oldukça güçtür. Bazı nüshaların zahriyesinde ya da başlıklarında yer alan ifadeler yol gösterici olmakla birlikte bazen de için yanıltıcıdır.⁶ Bu tip hikâyeler topluluk içinde de okunan metinler olduğundan bazı nüshaların bu durum göz önünde bulundurularak ciltlere ayrıldığına da şahit olunmuştur. Ancak Bibliotheque National de France Turc 140 numarada *Dârâb-nâme* adıyla kayıtlı olan nüshanın ferâğ kaydındaki bilgilerden, bu nüshanın eserin mütercimi Celâl-zâde Sâlih Çelebi’ye ait müsvedde nüsha olduğunu; yine Topkapı Sarayı Kütüphanesi R. 1485 numarada *Kıssa-i Behmen Şâh ve Fîrûz Şâh* adıyla kayıtlı olan nüshanın ferâğ kaydındaki bilgi ve tarihlerden ise bu nüshanın da mütercimin müsveddesinden istinsâh edildiği görülmektedir. Böylece eserin ciltlere ayrılmasında mütercimin kendi tasnifine dair örnekler izlenebilir ve hikâyelerin sırasını tespit etmek için yön gösterecek ipuçları edinilebilir.⁷

1.4. İlk Cildin Muhtevası⁸

Eserin Farsça aslında ve Sâlih Çelebi’nin tercümesinde anlatılacak konuyu özetleyen başlıklar yer almaz. Bunun yerine yalnızca “râvî eydür”, “râvî-i dâstân eydür”, “râviyân-ı ahbâr ve nâkilân-ı esrâr şöyle rivâyet iderler ki” gibi başka bir mekâna, kişilere ya da konuya geçişi sağlayan başlıklar bulunur. Dolayısıyla bu uzun hikâyenin tüm ciltlerine ait olacak bir özet, makale sınırları kapsamını aşacağı için burada yalnızca birinci cildin muhtevası özetlenebilmiş ve hikâye dökümü eklenmiştir. Böylece hikâyenin başlangıcı ve seyri hakkında bilgi verilirken metnin tamamında kurgunun nasıl şekillendiği yönünde bir fikir oluşması amaçlanmıştır.

Hikâye, Melik Dârâb’ın bir oğlan çocuğuna sahip olmak istemesiyle başlamaktadır. Dârâb, veziri Teytûs Hekîm’e bu isteği yönünde danışır ve ondan aldığı tavsiyeler vesilesiyle Güher-tâc ile nikâhlanmaya karar verir. Ardından bir oğulları olur ve Teytûs Hekîm onun talihine bakarak ismini Fîrûz Şâh koymayı uygun görür.

⁵ Eserin nüshaları için bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *a.g.m.*, s. 430; Hasan Kavrak, *Eski Türk Edebiyatında Mensur Hikâye*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1998, s. 26; Sadık Yazar, *Anadolu Sahası Klasik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2011, s. 894.

⁶ Örneğin bu çalışmamızda hikâye dökümüne yer verdiğimiz 06 HK 3786 numaralı nüshanın sonunda “İşbu Fîrûz-nâme’nün üçüncü cildi dahı bu arada tamâm oldu.” ifadeleri bulunmaktadır. Ancak hikâye (mütercimin müsveddesi ve eserin Farsça aslı ile mukayese edildiğinde görüldüğü üzere) ilk cilde aittir.

⁷ Bu bilgilere ek olarak bizim de tespit edebildiğimiz nüshalara, bu nüshaların tavsifi, incelenmesi ve mukayese edilmesi neticesinde eserin ciltlerinin tespit edilmesi hususuna dair bilgilere tez çalışmamızda detaylı olarak yer verileceği için bu hususlar burada işlenmemiştir.

⁸ Tercümenin ilk cildine ait hikâye dökümü yazının sonunda yer alan ekte verilecektir.

Şehzâdenin çocukluk yılları kısaca anlatılırken onun Ferrûh-zâd ve Bihrûz ile çocukluktan itibaren yoldaş olmalarından bahsedilir. Yedi yaşında ilim talimine başlarlar, on yaşında silah tutmayı ve ok atmayı öğrenirler. Daha çocukluk yıllarında yiğitlik gösterecek hünerleri sergileyen bu üç yâren, ilerleyen yaşlarında da tüm sevinç ve kederlerinde bir arada olacaktırlar.

Hikâyenin ilk kırılma noktası Şehzâde Fîrûz Şâh'ın rüyasında Aynü'l-hayât'ı görmesidir. Fîrûz Şâh bu rüyasını Melik Dârâb'ın veziri Teytûs Hekîm'e tabir ettirmiş, ardından Aynü'l-hayât'ı bulmak üzere Yemen'e gitmeye karar vermiştir. Kendisi yola çıkmadan evvel nakkaş Hâce Siyâvûş'u Yemen'e göndermiş, ardından yol hazırlıklarına başlamıştır. Hâce Siyâvûş, Yemen'e ulaştıktan sonra Aynü'l-hayât'ı bulmuş, şehzâdenin tasvirlerini çizerek onun gezindiği bahçedeki ağaçlara asmıştır. Yine bir gün Aynü'l-hayât, Neşât-âbâd Köşkü'nün bahçesinde gezerken Fîrûz Şâh'ın tasvirlerini görmüş ve kim olduğunu bilmeden ona âşık olmuştur. Şehzâdenin Aynü'l-hayât'ı rüyasında görerek, onun ise şehzâdenin resimlerine bakarak aşka düştükleri bu kısımdan sonra iki âşığın bir araya gelebilmek için verdiği mücadele başlamıştır.

Fîrûz Şâh'ın kendi memleketinden, ailesinden ayrılarak çıktığı bu yolculuk uzun yıllar boyunca sürmüş; atası Melik Dârâb onu bulmak arzusuyla diğer meliklere mektuplar yazmış ve yollara düşmüştür. İki âşığın kavuşabilmesi uğruna birçok şâh, kayser ve melikin ordusu arasında savaşlar yapılmış, nice kimse helak olmuş; Malatiyye, Kayseriyye, İskenderiyye, Mısır gibi çok memleket alınmış ve bu memleketlerin hükümdarları hezimete uğratılmıştır. İran şehzâdesi Fîrûz Şâh'ın bu yolculuğunda Ferrûh-zâd, Behzâd, Pîlten, Pîlzûr ile Behmen Zerrîn-kabâ, Behmen Zerrîn-külâh, Bihrûz, Târik, Âşûb, Bâd-reftâr Muzaffer Şâh, Hurşîd Şâh, Cemşîd Şâh, Siyâmek Siyeh-kabâ, Şîrîn-süvâr-ı Talkânî, Şeh-merd-i Nehrevânî, Tahmûr-ı Îrânî, Rüstemü'd-destânî ve Abdu'l-hâlîk-ı Îrânî gibi İran ve Horasan bahadırları kendisine eşlik etmişlerdir. Hikâye boyunca bahsi geçen memleketlerde sayısız savaşlar gerçekleşmiş bu savaş meydanlarında pehlivanlar, yiğitlik ve cesaretleriyle; ayyarlar ise sadakat ve hizmetleriyle Fîrûz Şâh'ın yanında olmuşlardır.

Yolculuğun başlangıcından iki âşığın kavuşmasına gelinceye dek savaşlar, zaferler, yenilgiler, esaretler sürekli olarak devam etmiş ve tüm bu uğraş sonucunda Aynü'l-hayât ile Fîrûz Şâh kavuşmuşlardır. Bu kavuşmaya vesile olan, Aynü'l-hayât'ı düşmanların elinden kurtararak koruyan ve Fîrûz Şâh'a ulaştıran kişi Cihân-efrûz isimli savaşı ve yiğit bir kadındır. Cihân-efrûz ata binme, silah kullanma konusunda son derece mahir, cesur ve güçlü bir Türk melikesidir. İki âşığın birbirine kavuştuğu esnada melike de Fîrûz Şâh'a âşık olmuş ve onu kendisine layık bir eş olarak gördüğünü ifade ederek Aynü'l-hayât'ın rızasını istemiştir. Cihân-efrûz'a minnet borcu olan Aynü'l-hayât, bu aşka razı gelmiştir. Kendisinin Fîrûz Şâh ile nikâhlanmasından çok kısa bir süre sonra Cihân-efrûz da şehzâde ile nikâhlanmıştır.

Fîrûz Şâh'ın yolculuğunda, zaferlerinde kendisinin ve dostlarının mertliklerinin yanı sıra zaman zaman olağanüstü varlıkların yardımı da söz konusudur. Tercümenin ilk cildi şehzâdenin, alınması mümkün olmayan bir kaleyi fethetmek istemesi ve bu yönde planlar yapması ile sona ermektedir. Mütercim, cildin burada tamamlandığını ve devam eden ciltlerde daha nice kıssalar söyleneceğini ifade ederek sözlerini noktalamıştır.

SONUÇ

- 16. yüzyıl Klasik Türk edebiyatında tercüme yoluyla Türkçeye aktarılan örnekler arasında yer alan *Kıssa-î Fîrûz Şâh* tercümesi, Celâl-zâde Sâlih Çelebi'ye şöhretini kazandıran en önemli eserlerindendir. Kânûnî Sultan Süleymân'ın isteğiyle tercüme edilen bu eserde Fikrî Çelebi'nin katkısı olduğu söylene de henüz bu katkı, somut delillerle tespit edilememiştir.
- Gerek tezkirelerde yer alan olumlu ifadeler, gerek eserin nüsha sayısı ve nüshalardaki notlar bu hikâyenin her kesim tarafından beğenilerek okunduğunu/dinlendiğini işaret etmektedir.
- Tezkireler ve diğer bibliyografik kaynaklarda bu eserin sekiz cilt olduğu bilgisi verilmektedir. Ancak eserin nüshalarını incelediğimizde hikâyeyi ciltlere ayırma hususunda farklı tercihlere şahit olunmaktadır. Mütercimin hatt-ı destiyle yazdığı müsvedde nüshalarının varlığı bazı ciltlerin sınırlarının çizilmesi hususunda yol gösterici niteliktedir.
- Çalışmamızda, eser kısaca tanıtıldıktan sonra makale sınırlarında kalabilmek adına bu uzun anlatının yalnızca birinci cildinin hikâye özeti ve dökümü detaylı olarak verilebilmiştir; tez çalışmamızda tüm ciltler tafsilatlı olarak işlenecektir.
- Melik Dârâb'ın bir erkek çocuğu dilemesi ve ardından Fîrûz Şâh'ın dünyaya gelmesiyle başlayan bu hikâyede şehzâdenin çocukluk yılları kısaca geçilmiş, konu daha ziyade savaş ve aşk sahneleri çevresinde şekillenmiştir. Bununla beraber zaman zaman olağanüstü olaylar, mekânlar ve kişiler de ele alınmış; metne devler, cadılar, periler, tılsımlar vb. unsurlarla efsanevî ve masalsı bir yön eklenmiştir. Fakat yine de ilk ciltte işlenen olağanüstü hikâyelerin oranı, bundan sonraki ciltlere göre çok daha azdır.
- Bu hikâyenin sonrası da Fîrûz Şâh'ın mücadeleleri, kavuşmaları ve ayrılıkları, savaşları, esaretleri, yenilgileri ve zaferlerini konu eden uzun bir yolculuktur. Bu yol bazen burada da anlatıldığı gibi başka memleketlerin şâhlarına, şehzâdelerine, vezirlerine, pehlivanlarına uzanan saraylar, kasırlar, savaş meydanları, zindanlardan; bazen cinleri, perileri, devlerine tesadüf edilen acîb ve garîb dağlar, ormanlar, adalar gibi hayali mekânlardan geçer. Dolayısıyla bu sergüzeşt, kahramanı yola çıkan her hikâyede olduğu gibi âdeta İran şehzâdesi Fîrûz Şâh'ın cesareti ve yiğitliğini ortaya koyan, onu şehzâdelikten şahlığa taşıyan imtihanıdır.
- Eser, kaynağı bakımından Farsçadan çeviriler sınıfına girerken konusuna göre aşk, kahramanlık, serüven, olağanüstü olayları ihtiva eden macera hikâyeleri başlıklarının tamamına dâhil olabilir. Pek

çok mensur hikâye metninde olduğu gibi bu eseri de tek bir sınıfa dâhil etmek mümkün görünmemektedir.

- Yazıldığı dönemden başlamak üzere sonraki yüzyıllarda da ilgi görmeye devam eden ve henüz müstakil olarak akademik bir çalışmanın konusu olmamış bu eser, muhteva, şahıs kadrosu, hikâyenin yayıldığı coğrafya ve mekânlar açısından son derece zengindir. Tüm bu yönleriyle klasik Türk edebiyatının mensur hikâyeleri/tercümeleri arasında oldukça mühim bir yere sahip, uzun fantastik bir anlatıdır.

Ek (Hikâye Dökümü):⁹

- Melik Dârâb’ın bir oğlan çocuğuna sahip olmak istemesi.
- Teytûs Hekîm’in yıldızlara bakarak Melik Dârâb’ın bir oğlu olacağı müjdesini vermesi.
- Melik Dârâb’ın, Güher-tâc ile nikâhlanması ve oğullarının dünyaya gelmesi.
- Teytûs Hekîm’in doğan çocuğun talihine bakarak ona Fîrûz Şâh ismini vermesi.
- Fîrûz Şâh’ın çocukluğunda Ferrûh-zâd ve Bihrûz Ayyâr ile bir araya gelmesi, birlikte büyümeleri ve yoldaş olmaları. Yedi yaşında ilim talimine, on iki yaşında silah ve ok talimine başlamaları; yiğitlik ve pehlivanlık namına her şeyi öğrenmeleri.
- Fîrûz Şâh’ın rüyasında Aynü’l-hayât’ı görerek âşık olması, rüyasını Teytûs Hekîm’e tabir ettirmesi.
- Fîrûz Şâh’ın Aynü’l-hayât’a kavuşmak için Yemen’e doğru yola çıkması.
- Fîrûz Şâh’ın emriyle daha önceden yola çıkan Hâce Siyâvûş’un Yemen’e ulaşması ve Fîrûz Şâh’ın tasvirlerini, Aynü’l-hayât’ın gezdiği Neşât-âbâd bağı içindeki ağaçlara asması. Aynü’l-hayât’ın bu tasvirleri görerek Fîrûz Şâh’a âşık olması.
- Fîrûz Şâh ve Kâdir Şâh’ın Yemen’e doğru tekrar yola çıkmaları ve Hâce İlyâs’a denk gelerek derya yolculuğu yapmaları.
- Şâh Rûz’un da Aynü’l-hayât’la evlenmek istemesi, kabul edilmeyince Şâh Server-i Yemenî’nin memleketine asker göndermeye ve Aynü’l-hayât’ı ele geçirmeye karar verilmesi; bu uğurda aralarındaki savaşın çok uzaması ve pek çok askerin helak olması
- Şâh Server-i Yemenî’nin Şâh Selîm’den yardım istemesi; Şâh Selîm’in yanında olan Ferrûh-zâd’ın da içinde bulunduğu bir ordunun yardım için o memlekete ulaşması.
- Fîrûz Şâh’ın derya yolculuğu devam ederken bir sahile ulaşması, orada Kal’a-yı Cemîle’ye giderek kale askeri ile savaşması; oradaki kervandan Keşmir ve Yemen halkının savaşta olduklarını öğrenmesi.
- Fîrûz Şâh ile Meysere Zengî’nin savaşması ve uzun uğraşlar sonunda Fîrûz Şâh’ın Meysere Zengî’ye karşı zafer bulması.

⁹ Hikâye dökümü, Millî Kütüphane’de 06 HK 3786 numarada kayıtlı nüsha ile Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Bölümü 6269 numarada kayıtlı nüsha esas alınarak yapılmıştır.

- Aynü'l-hayât'ın Şerîfe ile Fîrûz Şâh ve Ferrûh-zâd'ın olduğu makama gitmeleri; orada Fîrûz Şâh'ı izlemesi ve onun bir yıl evvel Neşât-âbâd bağında gördüğü tasvirlerin surete bürünmüş hâli olduğuna emin olması.
- Şerîfe ve Aynü'l-hayât'ın tekrar o makama gelmeleri ve Aynü'l-hayât'ın nikabını açması üzerine Fîrûz Şâh'ın onun rüyasında gördüğü güzel olduğunu anlaması, başlarından geçen sergüzeşti birer birer anlatması.
- Fîrûz Şâh ile Ferrûh-zâd'ın taht önüne getirilmesi ve Şâh Selîm'in ibret-i halk için onları berdâr ettirmeye hükmetmesi.
- Melik Zengîbâr'ın on bin askerinin, Fîrûz Şâh ve Ferrûh-zâd'ı öldürmek üzere ortalarına almaları.
- Bu esnada Melik Dârâb'ın oğlunu bulabilmek ve ondan haber alabilmek için diğer memleketlere mektuplar göndermesi.
- Fîrûz Şâh ve Ferrûh-zâd'ın zindana düşmeleri, Sa'lûn'a kim olduklarını itiraf etmeleri, Sa'lûn'un kalbine Allah'ın inayeti ile merhamet düşmesi.
- Fîrûz Şâh ve Ferrûh-zâd'ın zindandan kurtulup Zengîlerin meliki ile savaşmaları.
- Şehir halkının bazısının Fîrûz Şâh'a tâbi olurken bazısının onunla savaşması, nihayetinde Fîrûz Şâh'ın Zengbâr tahtına geçmesi.
- Deniz yolculuğu ve gemi halkının bu adanın sahipleri olan “âdem yiyiciler”in eline düşmeleri.
- Bihrûz Ayyâr'ın Zerde Câdû'yı kandırarak Fîrûz Şâh'ı bendden kurtarması, ona Aynü'l-hayât'tan haberler vererek selamını erıştirmeleri.
- Fîrûz Şâh, Ferrûh-zâd ve Bihrûz Ayyâr'ın bir araya gelmeleri ve birkaç gün dinlendikten sonra mellahlar ile beraber yola koyulmaya karar vermeleri.
- Yolda giderlerken dinlenmek için bir bağa girmeleri ve o bağda esir alınmaları.
- Fîrûz Şâh ve yanındakilerin bir meşeliğe sığınmaları, o meşelikte yer alan ateşten dağın anlatılması, ateşe tapan halkla karşılaşmaları.
- Ferrûh-zâd'ın diğerlerinden ayrı düşmesi.
- Melik Dârâb'ın oğlu Fîrûz Şâh için feryat ettikten sonra onu Yemen'den kurtarmak istemesi, Server-i Yemenî'ye Şeb-reng Ayyâr ile bir nâme göndermesi.
- Melik Dârâb'ın, Behmen Zerrîn-kabâ, Behmen Zerrîn-külâh, Cihân-sûz, Abdu'l-hâlık-ı Îrânî'yi, Şehmerd'i ve sekiz emiri ve kırk bin sipahı da ardlarına koyarak Yemen'e doğru göndermeye niyetlenmesi.

- Emirlerin Melik Dârâb'a mektup göndermesi; hâllerinden padişâhı haberdar etmeleri; Melik Dârâb'ın iki yüz bin er ile yola düşmesi ve en şiddetli hâliyle savaşın başlaması.
- Şîrîn-süvâr'ın meydanda birçok mübarizi helak etmesi.
- Tüm gün süren savaşın ardından o gün de İranîlerin galip gelmesi, Melik Dârâb'ın emri üzerine beşaret davulunun çalınması.
- Melik Dârâb'ın oğlu Fîrûz Şâh için gamlanması, Teytûs Hekîm'in meliki teselli etmesi ve gece gündüz şehzâdenin talihine baktığını, yakında güzel haberlerinin geleceğini söylemesi.
- Diğer yanda Fîrûz Şâh ve Ferrûh-zâd'ın ormandan çıkıp otuz bin asker ile Yemen'e doğru yol almaları.
- Fîrûz Şâh'ın pehlivanları bendden kurtarmak ve babası Melik Dârâb'a ulaşmak için hazırlanması.
- Fîrûz Şâh'ın Kal'a-i Cemîle'ye gelerek naralar atması, meydan okuması ve Pîlzûr'u bendden kurtarmaları, Melik Dârâb'ın ahvalini sormaları.
- Fîrûz Şâh'ın askeriyle kale önüne gelmesi, Bihrûz Ayyâr ile kemend atıp kaleye girmeleri.
- Fîrûz Şâh'ın kalede Faris ile mukabelesi ve kaleyi feth etmesi.
- Şâh Server'in Kal'a-i Cemîle'nin alındığından haberdar olması.
- Melik Dârâb'ın emri üzerine Teytûs Hekîm'in fal kitabı açması, remil tahtasına bakması; Şeb-reng Ayyâr'ın bir ferah haber vereceğini söylemesi üzerine Şeb-reng'in meclise gelmesi, hizmet ettikten sonra şehzâde Fîrûz Şâh'ın Ferrûh-zâd ile beraber kalede tutulan esirleri kurtardığını ve kaleyi fethettiğini bildirmesi.
- Siyâmek Siyeh-kabâ ile Şâh Şecâ'nın mukabelesi.
- Melik Dârâb ve Şâh Server askerinin tekrar cenge başlaması, Yemen askerinin galip gelmesi.
- Mısır tarafında bir ejderha tılsımının oluşturulması.
- Fîrûz Şâh ve Ferrûh-zâd'ın askerlerle cenk meydanına erişmesi.
- Fîrûz Şâh'ın babası Melik Dârâb'a kavuşması, eğilip ayağı önünde saygı göstermesi, sarılıp hasret gidermeleri.
- Melik Dârâb'ın oğlu Fîrûz Şâh'tan ayrı kaldığı zamanda çektiği zahmeti baştan sona dek anlatması; Fîrûz Şâh'ın Aynü'l-hayât'ın aşkı uğruna yollara düştüğünü, bunca savaş ve zahmetin bu sebeple meydana geldiğini anlatması.
- Ertesi gün Fîrûz Şâh'ın kimsenin yenemediği Tûmâr Zengî'yi meydanda helak etmesi ve Melik Dârâb'ın beşaret davulu çaldırması.
- İran ve Yemen askerinin tekrar mukabeleye başlaması ve Şâh Server askerinin yine mağlup olması.

- Melik Dârâb'ın kazanılan tüm ganimeti Fîrûz Şâh'a, Fîrûz Şâh'ın da askerine bağışlaması. İran askerinin Yemenîlerin mallarını bölüşmeleri.
- Şâh Server'in Hâce İlyâs'ı bendden çıkarıp Fîrûz Şâh önüne göndermesi, onları oyalamak maksadıyla Aynü'l-hayât'ı çok mal ile kendisine vereceğini bildirmesi.
- Fîrûz Şâh'ın bu haberi Melik Dârâb'a da iletmesi.
- Şâh Server'in savaş davulu çaldırarak İranîler üzerine asker göndermesi.
- İranîlerin ve Yemenîlerin ertesi gün olacak harbe hazırlanmaları ve ertesi gün akşama kadar mukatele etmeleri.
- Tayfûr Vezîr'in Aynü'l-hayât'ı alıp Mısır'a gitmeyi, Mısır'dan yardım talep etmeyi teklif etmesi. Bu haberi duyan Aynü'l-hayât'ın ağlayarak derdini kardeşine anlatması; Şâh Velîd ile nikâhlanırsa gamından öleceğini söylemesi.
- Hilâl Ayyâr'ın iki taraf arasında haber getirip götürmesi ve İranîlere hile yapması.
- Fîrûz Şâh'ın Hilâl Ayyâr'ın karşısına çıkıp hesap sorması ve Hilâl Ayyâr'ın tövbe etmesi; Hilâl Ayyâr'ın bende çekilmesi.
- Yemenîlerin Ferrûh-zâd ve Hurşîd Şâh'ı esir almaları.
- Şâh Server'e İran askerinin gece yarısı baskın yapacağı haberinin gelmesi ve o gece iki asker arasında cenk yapılması.
- Melik Dârâb'ın askerinin şehir önüne gelmesi; bu haberin Şâh Server'e ulaşması.
- Melik Server'in Mekke-i Mu'azzama'ya müteveccih olması; orada şehrin padişâhı ile görüşmesi ve Melik Dârâb'ı şikâyet etmesi.
- Şâh Server'in Medine'ye gelmesi.
- İsmâîl peygamberin neslinden olan Mekke padişâhının Melik Dârâb'a mektup göndermesi; mektupta Şâh Server'in Mekke'ye geldiğini, oradan Medine'ye ve Mısır'a gideceğini bildirmesi.
- Melik Dârâb'ın gelen mektuba teşekkür etmesi ve Teytûs Hekîm'e danışması, Mekke padişâhına hilat ve birçok armağan göndermeleri.
- Melik Dârâb'ın Muzaffer Şâh'a mektup göndermesi, İran mülkünden asker toplayıp Behzâd ve Pîlten pehlivanlarla Mısır'a doğru yola çıkmalarını emretmesi; ayrıca Kirmân Şâh'a mektup göndererek kendilerine asker göndermelerini emretmesi.
- Muzaffer Şâh'ın mektubu aldıktan sonra Behzâd'a danışıp asker toplamaya başlaması.
- Melik Server'in Mısır'a ulaşması.

- Cemşîd Şâh'ın Bâd-reftâr'a yolda İskender Şâh'ın kızı Gül-endâm ile karşılaştıklarını, Gül-endâm'ın kendilerine yardım edeceğini anlatması; Bâd-reftâr'ın vaziyeti görmek için Gül-endâm'ın yanına gelip gizlenmesi.
- Melik Dârâb'ın askerinin zaferi, çok mal ele geçirip paylaşmaları.
- İskenderiyye'de İskender Şâh'ın kızı Gül-endâm'ın Cemşîd ve Hurşîd Şâh'a yakışan hizmetleri göstermesi, onları ağırlaması.
- Gül-endâm'ın Çarşamba günleri görünen bir tılsımdan bahsetmesi; Süleymân Peygamber'in bir tılsım düzdüğünü ve o tılsıma bir hazine koyduğunu, bütün padişâhların o hazineyi ele geçirmek gayesiyle çabaladıklarını ancak amaçlarına ulaşamadıklarını söylemesi.
- Cemşîd Şâh'ın bu tılsımı açmaya niyetlenmesi.
- Cemşîd Şâh ve mellahların o adaya yaklaşınca orada bir karanlık görmeleri, Cemşîd Şâh'ın geri dönmeyi kabul etmeyerek Allah'a tevekkül ile o karanlığa doğru gemiyi sürdürmesi.
- Cemşîd Şâh'ın o tılsımı açacak sâhib-kırân kimsenin kendisi değil, Fîrûz Şâh olduğunu düşünmeye başlaması ve geri dönmeye karar vermesi.
- Cemşîd Şâh'ın gemisinin kaybolduğu haberinin ulaşması, Hurşîd Şâh ve Gül-endâm'ın feryad ederek üzülmeleri.
- Fîrûz Şâh'a bu haberin mektupla gönderilmesi.
- Bu haberi alan Fîrûz Şâh'ın asayiş davulu çaldırarak Velîd bin Hâlid'in askerleriyle devam eden savaşı durdurması.
- Fîrûz Şâh'ın mektubu Teytûs Hekîm'e vermesi; okunan mektubu dinleyenlerin kederlenmesi.
- Melik Dârâb'ın bu tılsımın çaresini sorması üzerine bu durumu çözecek bir mektup olduğunu ancak Yunanca yazıldığı için kimsenin okuyamadığının bildirilmesi; Teytûs Hekîm'in Hernikâlîs'in oğlu olduğunu ve kendisinin bu mektubu okuyabileceğini söylemesi.
- Teytûs Hekîm'in her amelde mahir ve her nesneye kadir olan üstâd-ı âlem olarak vafedilmesi.
- Teytûs Hekîm'in o hazinenin mektubunu okuması; hazineyi oraya Süleymân bin Dâvûd aleyhisselâmın koyduğunu, onu ancak anadan talihi sa'd olan bir İran şehzâdesinin açabileceğini, Allah'ın bu hazineyi ona nasip edeceğini, başkalarının bu hazineye ulaşamaması için bu hazineye bir tılsım yaptıklarını nakletmesi.
- Teytûs Hekîm'in bu kişinin Fîrûz Şâh olduğunu, çünkü onun talihinde bunu ve Aynü'l-hayât'tan bir oğlu olacağını, o oğlunun kendisinden de sâhib-kırân olacağını gördüğünü söylemesi.

- Fîrûz Şâh'ın Teytûs Hekîm ve bazı Ayyârlar ile birlikte İskenderiyye'ye doğru yola çıkmaları. Orada Hurşîd Şâh ile karşılaşp birbirlerine sarılmaları; birlikte Cemşîd Şâh'ı anıp ağlamaları.
- Gece olunca o hazineyi görmek için kale burcuna çıkmaları, peri kızlarının tekrar peyda olması ve sabah olunca hem peri kızlarının hem adanın yok olması.
- Fîrûz Şâh'ın şaşkınlığa düşmesi, bu şehirde bundan başka bir acayip olup olmadığını sorması, şehrin dışında derya kenarında bu adanın beraberinde taştan bir kümbet yapıldığını ama onun kapısının olmadığını ve kimsenin ne için yapıldığını bilmediğini, o kümbetin etrafına Yunanca bir yazı yazıldığını ancak kimsenin o yazıyı okuyamadığını öğrenmesi.
- Fîrûz Şâh ve Teytûs Hekîm'in kümbet önüne gelmesi; başı feleğe ulaşmış, kulesine bir kuş tasvir edilmiş, çevresi iki yüz adımdan fazla ama kapısı olmayan bu kümbeti görmeleri.
- Fîrûz Şâh'ın isteğiyle Teytûs Hekîm'in kümbet üzerindeki hattı okuması; orada da hazinenin namesinde yazıldığı gibi o hazineyi Fîrûz Şâh için koyduklarını ve onun nasibi olduğunu, o gencin miftahının kümbet içinde yer aldığını ve kümbetin miftahının kuşun gagasında olduğunu, o miftah için kule başında olan kuşu üç okla vurup yıkmak gerektiğini ve böylece kapının zahir olacağını, kümbet içine gireceğini ve tılsımın yolunun açılacağını okuması.
- Fîrûz Şâh'ın kuşu vurması ve çelikten iki kanatlı bir kapının peyda olması, kapıyı miftah ile açıp içeri girmesi; içeride bir büyük levhanın görünmesi, o levha üzerinde Fîrûz Şâh'a hitaben bu genci açmanın kendisine kismet olduğunun ve bu levh ile tılsım-ı çehârşenbihi de açabileceğinin, böylece genc-i Süleymân'ı alabileceğinin, bu memleketi âbâd edebileceğinin yazması.
- Fîrûz Şâh'ın tılsım-ı çehârşenbihi açmak için ism-i a'zâm okuyarak bu çelik levhayı oradaki karanlığa göstermesi gerektiğini, bu karanlığa bir devin hükmettiğini ve ism-i a'zâmı duyup bu levhayı görünce vadenin dolduğunu anlayacağını, böylece o kara tılsımın bâtil olacağını öğrenmesi.
- Fîrûz Şâh'ın elde ettiği malın bir kısmını İskenderiyye halkına bahşetmesi.
- Melik Dârâb'ın Fîrûz Şâh'ın geri döndüğü ve çok işler başardığı haberlerini alması, beşaret davulu çaldırması.
- İranîlerin Mısır şehrini fethetmesi.
- Teytûs Hekîm'in İskenderiyye'de esir alınması.
- Bu esnada Fîrûz Şâh, Ferrûh-zâd, Hurşîd Şâh, Siyâmek Siyeh-kabâ, Şeh-merd ve Şîrîn-süvâr'ın İskenderiyye'ye ulaşmaları.
- Fîrûz Şâh'ın Aynü'l-hayât'ı kaçırdıklarını öğrenmesi.
- Yapılan savaşta Behmen Zerrîn-külâh'ın esir alınması ve Dimışk'a götürülmesi.

- Haleb'e bir mektup gönderilmesi ve İran sipahının yenilgiye uğradığını, Behmen Zerrîn-külâh'ın esir alındığı haberini getirmesi.
- Muzaffer Şâh'ın Fîrûz Şâh'ın Aynü'l-hayât'ı kaçırdıklarını duyunca kendi taraflarına yetişeceğini düşünmesi.
- Hilâl Ayyâr'ın kaçıp Kayseriyye'ye doğru yol alması.
- Fîrûz Şâh ve tüm mübarizlerin Melik Dârâb meclisinde toplanmaları.
- Mecliste Frenk seferinden, Aynü'l-hayât'ın durumundan, Muzaffer Şâh'ın Dımeşk'ı çevrelemesinden, Behmen Zerrîn-külâh ile Behmen Zerrîn-kabâ'yı nasıl kurtaracaklarının hesaplanması.
- Melik Dârâb'ın İran askeriyle Dımeşk'a ulaşması, Muzaffer Şâh'ın onu karşılaması.
- Velîd bin Hâlid'in Aynü'l-hayât'ı ele geçirmek için türlü çabalar göstermesi.
- Bihrûz Ayyâr'ın Malatiyye tarafından dönerek Melik Dârâb ve Fîrûz Şâh önüne gelmesi, Aynü'l-hayât'tan haber getirmesi, onu Kayseriyye'ye gönderdiklerini söylemesi; Fîrûz Şâh'ın çok üzülmesi.
- Melik Dârâb ve Fîrûz Şâh'ın Malatiyye'ye asker göndermeye karar vermesi; Teytûs Hekîm'in Antakiyye tarafına da asker gönderip Behmen Zerrîn-kabâ'yı da kurtarmayı teklif etmesi.
- Dımeşk ve Şâm'dan emirlerin gelmesi.
- Malatiyye'den gönderilen casusun yakalanıp Fîrûz Şâh önüne getirilmesi.
- Aynü'l-hayât'ı kayserin tüm malının yer aldığı, muhkem bir kale olarak bilinen Kal'a-i İzmir'e göndermeleri.
- Melik Dârâb'ın emriyle askerin Rûm'a gitmek üzere hazırlanması.
- Bihrûz Ayyâr, Târık Ayyâr, Siyâvûş Nakkâş Ayyâr ve Bâd-reftâr Ayyâr'ın Fîrûz Şâh önüne gelmeleri.
- Bihrûz Ayyâr, Târık Ayyâr, Siyâvûş Nakkâş Ayyâr ve Bâd-reftâr Ayyâr'ın Malatiyye'den Kayseriyye'ye doğru yola çıkmaları, vardıklarında Aynü'l-hayât'ı alıp yine Kayseriyye'ye tâbi olan Kal'a-i İzmir'e götürdüklerini öğrenmeleri.
- Diğer taraftan Taram Şâh'ın cengi başlatması ve iki askerin saf bağlamaları; orada Siyâmek Siyeh-kabâ'nın çok mübarizlikler göstermesi.
- Fîrûz Şâh'ın Ferrûh-zâd, Behzâd, Hurşîd Şâh, Cemşîd Şâh, Behmen Zerrîn-kabâ, Behmen Zerrîn-külâh, Siyâmek Siyeh-kabâ, Şîrîn-süvâr-ı Talkânî, Şeh-merd-i Nehrevânî, Tahmûr-ı Îrânî ve Rüstemü'd-destânî, Abdu'l-hâlîk-ı Îrânî, Kahhâr, Kahreme-i Îrânî, Ferhân-ı Bâbilî, Ferhân-ı Hemedânî, Hüsrev-i İsfahânî, Behrâm-ı Îrânî, Şîrgîr, Cihân-sûz, Merd-efgen-i Îrânî vesair İran bahadırları ve Horasan mübarizleri ve dilaverleri ile Melik Dârâb'ın meclisine gelmesi ve sohbetleri.

- Melik Dârâb’ın onları gönlünden çıkarıp Kayseriyye’deki durumu öğrenmek için casus göndermesi.
- Diğer taraftan Bihrûz Ayyâr, Târik Ayyâr, Âşûb Ayyâr ve Bâd-reftâr Ayyâr’ın Kayseriyye’de olmaları, ahvâli görüp bu işleri Zerrîn-tâc’ın yaptığını öğrenmeleri.
- Aynü’l-hayât’ı Şâh Nûş elinden kurtarmaları.
- Kaçan ayyârları ve Aynü’l-hayât’ı bulmak için üç yüz kimse gönderilmesi; bir süvarın Aynü’l-hayât’ı atının arkasına alması.
- Bir bölük süvârın Ferrûh-zâd’ı bulması, bulundukları makama getirmeleri; Ferrûh-zâd’ın o makamda çok hürmetler görmesi ancak yine de kaçıp kaleye ulaşmak istemesi.
- Aynü’l-hayât’ı kurtaran melikenin Fîrûz Şâh’a Aynü’l-hayât’ın kendi yanında olduğunu, onu kurtardığını ve kendisine teslim edeceğini; ancak buna karşılık kendisinin de bir dileği olacağını söylemesi.
- Melikenin kayserin kızı olduğunu, doğumu sırasında annesi vefat edince babasının onun kademini uğursuz kabul edip onu öldürtmeyi emrettiğini ve şu an yaşadığından haberdar olmadığını anlatması.
- Melikenin Aynü’l-hayât’a, kendisi için bu âlemde yalnızca Fîrûz Şâh’ı layık gördüğünü, onun da izni olursa kendisini kabul etmesini ve onun cariyesi olmak istediğini söylemesi; Aynü’l-hayât’ın duydukları için çok üzülmesi.
- Aynü’l-hayât ile Fîrûz Şâh’ın kavuşması ve sarılmaları.
- Bezm meclisinin kurulması, Aynü’l-hayât’ın Fîrûz Şâh’a Cihân-efrûz’un kendisinden ne istediğini söylemesi; aslında bu işe razı olmadığını ama ondan çok iyilik gördüğü için mecbur olduğunu, Fîrûz Şâh’ı da bunca belaya soktuğu için mahcup hissettiğini belirtmesi.
- Savaş devam ederken Cihân-efrûz’un yetişip İran sipahına yardım etmesi.
- Yolda giderlerken Fîrûz Şâh, Aynü’l-hayât ve Cihân-efrûz’un kayserin askerlerine yakalanması ve bende çekilmeleri.
- İran askerinin yetişmesi ve savaşmaya başlaması; bu haber kaysere ulaşınca kayserin kaçmaya çalışması.
- İran askerinin zafer bulması; Fîrûz Şâh’ın atası Melik Dârâb önüne gelip hizmet etmesi ve sarılmaları.
- Fîrûz Şâh’ın başından geçen ahvali Melik Dârâb’a anlatması.
- Diğer tarafta Aynü’l-hayât ve Cihân-efrûz’u alıp Kayseriyye’ye kaçırmaları.
- Üç yüz elli bin İran askeri ile altı yüz bin Rum askerinin karşı karşıya gelmesi ve aralarında çok savaş olması.

- Melik Astur’un Aynü’l-hayât’ı hatunluk için istemesi, Cihân-efrûz’u Server-i Yemenî’ye vermek şartıyla bu isteğin mümkün olabileceğinin söylenmesi; kayserin bu şartı kabul etmesi.
- Fîrûz Şâh ve Melik Dârâb’ın Kayseriyye’ye erişmesi ve fethi zor bir şehir olduğuna kanaat getirip cenge hazırlanmaları.
- İki asker arasında savaşın devam etmesi.
- Ferrûh-zâd, Bihrûz Ayyâr, Şeh-merd-i Nehrevânî, Şîrîn-süvâr-ı Talkânî toplamda otuz mübarizin dervâze kapısına yönelmeleri, Aynü’l-hayât ve Cihân-efrûz’ı kurtarmaya çalışmaları.
- Kayser ve Server-i Yemenî askerlerinden çok kimsenin helak olması ve kaçması.
- Cihân-efrûz’un Aynü’l-hayât’ı Fîrûz Şâh önüne getirmesi; Fîrûz Şâh’ın çok sevinmesi.
- Melik Dârâb’ın artık İran’a dönmek istemesi ve orada Fîrûz Şâh’ın annesi Güher-tâc ile kardeşi Hûr-peyker yanında Aynü’l-hayât ve Cihân-efrûz’a düğün yapmak gerektiğini söylemesi.
- Teytûs Hekîm’in henüz dönmek için erken olduğunu düşünmesi ancak Melik Dârâb’ın İran arzusuyla tez vakitte yola çıkmak istemesi.
- Diğer yandan Muzaffer Şâh’ın hikâyesinin anlatılması ve Tûrân-duht’u aramaya gitmesi ve ardından on sekiz gün bir ormanda, doksan gün çölde kalmasından bahsedilmesi.
- Bir perinin Muzaffer Şâh’ı uzaktan görüp kim olduğunu sorması ve Tûrân-duht’u aramaya geldiğini; Tûrân-duht’u kardeşi Kaysan’ın Malatiyye’den kaçırdığını, yolda Cendele Câdû’ya denk geldiğini ve kızı onun aldığını, cadının o kızı bahçesindeki kasırdı tuttuğunu öğrenmesi.
- Rûhâne Peri’nin Muzaffer Şâh’a gelip bu durumu anlatması, Muzaffer Şâh’ın korkması ve Tûrân-duht’u o cadının elinden kurtaramayacağı için ağlaması.
- Rûhâne’nin Âşûb Ayyâr’a ism-i a’zâmı öğretmeyi teklif etmesi ve onu okuduğunda hiçbir perinin, devin, cadının kendisini göremeyeceğini bildirmesi.
- Muzaffer Şâh ve Tûrân-duht’u kurtarmaları.
- Melik Dârâb’ın Malatiyye, Diyarbakır şehirlerini alarak İran’a ulaşip tahtına oturması.
- Muzaffer Şâh’ın Fîrûz Şâh’ın yanına gelmesi.
- Cihân-efrûz’u Fîrûz Şâh’la nikâhlamaları.
- Fîrûz Şâh’ın girilmesi mümkün olmayan bir kaleyi sorması, kalenin tasvir edilip fethinin oldukça güç olduğunun söylenmesi; bunun üzerine Fîrûz Şâh’ın orayı ele geçirmeye yemin etmesi

KAYNAKÇA

- Balcı, Rüştü (hızl.) (2002). *Kâtip Çelebi Keşfü’z-zünûn*. C. 3, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Bülbül, Tuncay (2017). *Celâl-zâde Salih Çelebi’nin Cevâmî’ü’l-hikâyât ve Levâmî’ü’r-rivâyât Tercümesi: İnceleme-Metin*. Kayseri: TEZMER.
- Canım, Rıdvan (hızl.) (2018). *Latîfi Tezkiretü’ş-şu’arâ ve Tabsiratü’n-Nuzamâ*. Ankara: KTB Yayınları. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/60327,latifi-tezkiretus-suara-ve-tabsiratun-nuzamapdf.pdf?0> [erişim tarihi: 02.06.2021].
- DİA (1993). “Celâl-zâde Sâlih Çelebi”. *İslam Ansiklopedisi*. C. 7. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 262-624.
- Elçi, Fatih (2019). *Celâl-zâde Salih Çelebi’nin Münşeâtı: Çeviri yazı-dil içi çeviri-inceleme-tıpkıbasım*. Ankara: Sonçağ Akademi Yayınları.
- Fîrûznâme*. Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi. Hacı Mahmud Efendi Bölümü. No. 6269. 69 yk.
- Gökbilgin, M. Tayyip (1998). “Celâl-zâdeler”. *İslâm Ansiklopedisi*. C. 3. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi. 63-64.
- Gündoğdu, Ebubekir (1997). *Divan-ı Salih Çelebi ve Dürer-i Nesayih (Tenkidli Metin-İnceleme)*. Yüksek Lisans Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- Hannaway, William L. (1999). “Fîrûzsâh-nâma”. <https://www.iranicaonline.org/articles/Firuzsah-nama>, [erişim tarihi: 01.06.2021].
- İsen, Mustafa (hızl.) (1994). *Gelibolulu Mustafa Âlî Kunhü’l-Ahbâr’ın Tezkire Kısmı*. Ankara: AKM Yayınları.
- Kavruk, Hasan-Fatih Elçi (2018). *Celâl-zâde Sâlih Çelebi’nin Cevâmî’ü’l-hikâyât ve Levâmî’ü’r-rivâyât’ı*. C.1. Ankara.
- Kavruk, Hasan (1998). *Eski Türk Edebiyatında Mensur Hikâye*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- Kaymaz, Fatma (2016). *Tarih-i Sefer-i Zafer-Rehber-i Alaman: Kanuni Sultan Süleyman’ın Alaman Seferi 1532*. İstanbul: Çamlıca Basım Yayın.
- Kılıç, Filiz (hızl.) (2010). *Âşık Çelebi Meşairü’ş-şu’arâ*. İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları.
- Köksal, M. Fatih (2007). “Sâlih”. *Türk Dünyası Edebiyatçıları Yazarlar ve Şairler Ansiklopedisi*. C. 7. Ankara: AKM Yayınları. 468-470.
- Köksal, M. Fatih (2013). “Sâlih Çelebi, Celâl-zâde”. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/salih-celebi-celalzade>, [erişim tarihi: 01.06.2021].
- Kütük, Rifat (1995). *Celalzâde Salih Çelebi, Mecnûn u Leylâ*. Yüksek Lisans Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- Özyıldırım, Ali Emre (2017). *Mâşî-zâde Fikrî Çelebi ve Ebkar-ı Efkâr’ı*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Saraç, M. A. Yekta (hızl.) (2016). *Bursalı Mehmed Tahir Osmanlı Müellifleri*. C. 2, Ankara: TÜBA Yayınları.

Sezer, Elif (2015). *The oral and the written in Ottoman literature: The reader notes on the story of Fîrûzşâh*. İstanbul: Libra Yayınları.

Sungurhan, Aysun (hızl.) (2017). *Kınalı-zâde Hasan Çelebi Tezkiretü’ş-şu’arâ*. Ankara: KTB Yayınları. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55834,kinalizade-hasan-celebipdf.pdf?0> [erişim tarihi: 01.06.2021].

Terceme-i Fîrûz-nâme. Millî Kütüphane. No: 06 HK 3786. 345 yk.

Topal, Seyid Ali (2008). *Celalzâde Salih Çelebi’nin Târih-i Süleyman Adlı Eseri*. Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.

Toska, Zehra (2007). *Sâlih Çelebi and Mecnûn u Leylâ Mesnevisi (Kıssa-i Pür-Gussa)*. Harvard: Published at the Department of Near Eastern Languages and Civilizations Harvard University.

Türk Ansiklopedisi (1946). “Celâlzade Salih Çelebi”. C.10. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları. 121-122.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı (1958). “Onaltıncı Asır Ortalarında Yaşamış Olan İki Büyük Şahsiyet Tosyalı Celâlzâde Mustafa ve Salih Çelebiler”. *Belleten*. C. XXII. S. 87: s. 391- 441.

Yazar, Sadık (2011). *Anadolu Sahası Klasik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği*. Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.